

KAŞKAYCANIN TOPLUM DİLBİLİMSEL DURUMU

Buta BAGHIROVA*

Öz: Kaşkayca, Güney Oğuzca grubunda yer almaktadır ve İran'ın merkez ve güneyindeki büyük şehirlerde, kasaba ve köylerde yaklaşık 2.5-3 milyon tarafından konuşulan bir Türk dilidir. Türkçe ve Farsça konuşan topluluklar arasında yüzyıllardır devam eden ilişki bu topluluklar arasındaki kültürel, sosyal ve dilsel gelişmelerde çok önemli bir etkiye sahiptir.

Dil ilişkisi sonucu İran'da baskın dil olan Farsçanın Kaşkaycanın yapısını çok yönlü değiştirdiği bilinmektedir. Bu değişimlerin sadece yapısal olarak değil aynı zamanda toplum dilbilimsel açıdan ele alınması önem arz etmektedir. Dolayısıyla, mevcut çalışmada, dil canlılığı, dil çeşitliliği, dil sürekliliği, iki dillilik gibi kavramlar üzerinden yola çıkarak Kaşkaycayı etkileyen etkenler, konuşurların dil tutumu, dilin tehlikede olup olmadığı veya tehlikede olma durumunun hangi düzeyde olduğu ele alınmış ve tartışılmıştır.

Bu çalışmada, Kaşkayca hakkında kısaca bilgi verilmiş, akabinde katılımcılar ve veri toplama aşamasında kullanılan yöntem ve tekniklerden bahsedilmiştir. Daha sonra alan araştırması sonucu elde edilen verilere dayanarak Kaşkaycanın toplum dilbilimsel durumu UNESCO Dil Canlılığı ve Tehlikede Olma Durumu Metodolojik Kılavuzu'nda yer alan faktörlere dayanarak incelenmiş ve açıklanmıştır. Sonuç bölümünde yapılan incelemeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kaşkayca, Farsça, Dil İlişkisi, Toplumsal Dilbilim

Qashqai and the Sociolinguistic Status of Qashqai

Abstract: Qashqai belongs to the Southern Oghuz group, and it is a Turkic language spoken by approximately 2.5-3 million people in major cities, towns and villages in the center and south of Iran. The relationship between Turkish and Persian speaking communities for centuries has a very important effect on the cultural, social and linguistic developments between these communities.

It is known that Persian, which is the dominant language in Iran as a result of language relations, has changed the structure of Qashqai in many ways. It is important to consider these changes not only structurally but also sociolinguistically. Therefore, in the present study, based on concepts such as language vitality, language diversity, language continuity, bilingualism, the factors affecting the Qashqai language, the language attitude of the speakers, whether the language is in danger or the level of being in danger is discussed.

In this study, brief information about Qashqai is given, then the participants and the methods and techniques used in the data collection phase are mentioned. Then, based on the data obtained as a result of the field research, the sociolinguistic status of Qashqai was examined and explained based on the factors included in the UNESCO Language Vitality and Endangerment Methodological Guide. In the conclusion part, the examinations made are evaluated.

Keywords: Qashqai, Persian, Language contact, Social Linguistics

Giriş

Kaşkayca, Güney Oğuzca dil grubunda yer almaktadır. Bu dil yaklaşık 2.5-3 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Eski Kaşkay İl yapısına göre beş büyük grubun konuşması (Keşküllü, Farsimedan, Şeşbeyli, Amele, Dereşorlu) Kaşkaycanın ağızları olarak tanımlanabilir.

Kaşkayca Eski Türkçede yer alan bazı sesleri, sözcükleri ve biçimbirimleri

* Dr., Ankara/TÜRKİYE. E-posta: b.bagirsoy@gmail.com ORCID No: 0000-0001-7737-4498

Makalenin Geliş Tarihi: 28.05.2023 – Makalenin Kabul Tarihi: 21.09.2023

DOI: turkbilgi.1409893

korumaktadır ve standart yazı dili olmasa da eldeki verilere dayanarak dikkat çekici birkaç ses bilgisel, söz dizimsel ve biçim bilgisel özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Fakat dil ilişkisi sonucu İran'da baskın dil olan Farsçanın Kaşkaycanın yapısını çok yönlü değiştirdiği bilinmektedir. Bu değişmelerin sadece yapısal açıdan değil toplum dilbilimsel açıdan da incelenmesi önem arz etmektedir.

Katılımcılar ve Veri Toplama

Bu çalışmada elde edilen veriler tarafımızca 01.02.2022-15.02.2022 tarihleri arasında Kaşkayların sık yaşadığı Şiraz, Firuzabad ve çevrelerindeki köylerde yapılmış saha çalışmasına dayanmaktadır. Bu veriler alanda konuşurlarla görüşmeler gerçekleştirilerek derlenmiştir ve Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili doktora programında, Prof. Dr. Emine Yılmaz danışmanlığında hazırlanmış olduğum *Kaşkayca Farsça Dil İlişkileri* adlı tezimde kullanılmıştır. Görüşmede *tesadüfî örnekleme yöntemi* kullanılmış, bazen de elde etmek istenilen verinin amacına uygun önceden kişiler belirlenmiş ve onların aracılığı ile de diğer kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Kullanılan bir diğer yöntem *kartopu örnekleme yöntemi*dir. Bu yöntem özellikle dilin tehlike düzeyini belirlemek ve daha küçük yaştaki konuşurlara ulaşmak için önem taşımıştır.

Nitel araştırma sırasında verilerin toplanması için *gözlem, görüşme* ve *odak grup* teknikleri kullanılmıştır. Görüşmelerin çoğunda ses kayıt cihazı, bazı durumlarda görüntülü kayıt yapılmıştır. Çok gürültülü ortamlarda kayıt yapılmamış, konuşmalar doğrudan not alınarak yazıya geçirilmiştir. Görüşme sırasında Kaşkayca, Azerbaycan Türkçesi ve bazı durumlarda Farsça kullanılmıştır. Toplum dilbilimsel açıdan inceleme sırasında elde edilen verilerdeki düşünceler betimleyici yöntemle incelenmiştir.

Katılımcıların %75'i erkek, %25'i kadındır. Katılımcıların %55'lik bölümünü 25-60 yaş grubu, %35'lik bölümünü 60-85 yaş grubu, %10'luk bölümünü 25 altı yaş grubu oluşturmuştur. Katılımcıların çoğu ilkokul veya lise mezunudur. Bazılarının eğitimi yoktur. Birkaç kişi de üniversite mezunudur. Aynı zamanda Kaşkaylarla birlikte yaşayan ve Kaşkayca öğrenen bir Bahtiyari ve bir Lor ile de görüşme yapılmıştır. Katılımcıların çoğu Kaşkayca ve Farsça iyi bildiklerini ifade etmiştir.

1. Toplumsal Dilbilim Açısından Kaşkayca

Kaşkayların günümüzde yaşadığı bölgedeki toplum dilbilimsel bağlam incelendiğinde, onların ağırlıklı olarak sayısal, siyasi ve ekonomik olarak Fars dilli konuşurların egemen olduğu bir çevrede yaşadıkları dikkat çekmektedir. Bu dominantlığa rağmen, Kaşkayca Farsça içinde tamamen asimile olmamıştır. Kaşkayları Fars bölgesindeki İranlı konuşmacılardan ayıran en önemli özellik Türkçe konuşmalarıdır. Dikkate değer başka bir nokta, Kaşkayların İran'da yaşayan diğer Türk topluluklarından uzak bir alanda yaşamalarıdır. Kaşkay İl Konfederasyonunun konumunun bir sonucu olarak, Kaşkayca, diğer ilgili Türk dillerinden ayrı olarak gelişmiştir ve Farsçanın yoğun baskısı Kaşkayca üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye sebep olmuştur. Dolayısıyla bu iki özellik göz önünde bulundurulduğunda Kaşkaycadaki iki dillilik şartıdır.

Kaşkayların tarihini araştıran çalışmalar incelendiğinde, Kaşkayların yönetmeye çalıştıkları göçebe hayatının farklı dönemlerde ciddi baskılara maruz kaldıkları görülür. Tabii zaman zaman merkeze başkaldırma ve gelenekleri koruma çabaları olmuştur. Örneğin bu tür en son girişim, Şah'ın düşüşü ve İslami Cumhuriyetin kuruluşu sırasında gerçekleşmiştir fakat bu da merkezle aradaki düşmanlığı hızla yeniden ortaya çıkarmıştır (Beck, 1980, s. 227). Bu karışık dönemdeki bir dizi değişiklik Kaşkay dili üzerinde etkili olmuştur. 1950'lerde Kaşkay çocukları için aşiret okulları sistemi kurulmuş ve çok

sayıda Kaşkay çocuğunun eğitim alması sağlanmıştır. Bu okullarda eğitim Farsça idi ve öğrencilerden sadece Farsça yazmaları ve okumaları istenmişti (Beck, 1986, s. 276-277). Bu da Farsçanın Kaşkay gramer yapıları üzerinde daha fazla etkili olmasına neden olmuştur. O dönemi araştıran çalışmalarda da haklı olarak Rıza Şah'ın göçebelere zorla yerleşik hayata geçirme isteğinde bu kez eğitimin bir araç olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Hendershot (1965), Behmanbegi hükümetin aşiret halklarını sadık bir vatandaş yapmasının tek yolunun onları eğitmek olduğu inancındaydı. Bunun aynı zamanda hükümetin aşiretleri yerleştirme hedefini desteklemenin en emin yolu olduğunu belirtmektedir (aktaran Shahshahani, 1995, s. 147). Aynı zamanda İran'da göçbelerin yerleşik hayata geçmesi ile ilgili yapılmış reformlar da onların Farsça konuşanlarla daha fazla temasta olmasına ve artan iki dilliliğe yol açmasına sebep olarak gösterilebilir.

UNESCO, *Dil Canlılığı ve Tehlikede Olma Durumu Metodolojik Kılavuzu*'nda bir dilin canlılık/tehdide derecesinin belirlenmesi ve dilin sürdürülmesi veya yeniden canlandırılması için önlemler geliştirmek için aşağıdaki dokuz ölçütü tanımlar:

1. Nesiller arası dil aktarımı
2. Mutlak konuşur sayısı
3. Konuşmacıların toplam nüfus içindeki oranı
4. Dilin kullanım alanları ve işlevleri
5. Yeni alan adlarına ve medyaya yanıt
6. Dil eğitimi ve okuryazarlık için materyallerin mevcudiyeti
7. Resmi statü ve kullanımı dâhil olmak üzere resmi ve kurumsal dil tutum ve politikaları
8. Topluluk üyelerinin kendi dillerine yönelik tutumları
9. Belgelemenin nicelik ve niteliği

Bu faktörlerin birlikte ele alınması bir dilin genel toplum dilbilimsel durumunu karakterize edebilmek için yararlıdır.

1.1. Nesiller Arası Dil Aktarımı

Bir dilin canlılığının değerlendirilmesinde en yaygın faktör, onun nesilden nesle aktarılıp aktarılmamasıdır (Fishman, 1991). Bu faktöre göre tehlike, istikrardan yok olmaya kadar bir süreklilik üzerinde sıralanabilir. Dilde “güvenlilik” derecesi bir dilin sonraki nesle aktarılması garantisini vermeyebilir. Çünkü herhangi bir zamanda konuşanlar dillerini bir sonraki nesle aktarmayı bırakabilir. Nesiller arası dil aktarımı açısından belirlenen tehlike dereceleri göz önünde bulundurulduğunda genel olarak Kaşkayca'yı *güvensiz (4)* derecede değerlendirebiliriz.

Ailelerin dillerin korunmasında ve yeni nesle aktarılmasında önemli bir vazife edindiğini dikkate alırsak Kaşkay ailelerinde de çocuk yaşlarından itibaren ana dilinin öğretildiği gözlemleyebiliriz. Fakat belli bir yaştan sonra, örneğin okul aşamasına gelmiş çocuklar Kaşkaycayla birlikte Farsça da öğrenmeye başlamaktadırlar. Göçebeliliğe devam eden veya küçük köylerde yerleşik hayata geçmiş ailelerde çocuklar rahat bir şekilde ana dillerini konuşmaya devam etmektedirler. Fakat büyük şehirlerde belli ilçelerde yaşayan ailelerde dil aktarımında aksaklıkların olduğu tespit edilmiştir. Bu durumu evliliklerin de etkilediği söylenebilir. Şöyle ki Kaşkaylar kendi boyları dışında farklı etnik gruplarla da evlilik yapmaktadırlar. Göçebelilik döneminde farklı etnik gruplarla¹ evlilik yapmış ailelerde Türkçenin aktarımında bir aksaklığın tespit edilmediği, fakat yerleşik hayata

¹ Kaşkayların farklı etnik gruplardan çoğunlukla Lurlarla akrabalık ilişkileri kurdukları söylenebilir.

geçişten sonra şehirlerde farklı etnik gruplarla yapılmış evlilik sonrası çocukların daha çok Farsçayı ana dil olarak öğrendikleri görülmektedir. Bununla birlikte büyük şehirlerde bile yaşadıkları mahalledeki Kaşkay nüfus yoğunluğuna ve özellikle aşiret okullarının mevcut oluşuna göre 3-4 yaşındaki çocuklar da ailelerinden Kaşkayca öğrenmekte ve çevrelerindeki Kaşkay çocuklarla iletişimlerini ana dilleri ile sürdürmektedirler. Bazı ailelerde ise çocuklar Türkçeyi anlamalarına rağmen konuşma dili olarak Farsçayı tercih etmektedirler. Bunun da en başlıca sebeplerinden biri çocukların dışarıda kendilerine çok sayıda oyun arkadaşı bulmaları için Farsça konuşmaya eğilim göstermeleridir. Bu da dilin bir sonraki nesle aktarımındaki güvenilirlik derecesini düşürmektedir.

1.2. Mutlak Konuşur Sayısı, Dilin Kullanım Alanları ve İşlevselliği

Kaşkayların kesin konuşur sayısı belli olmasa da yerleşik hayata geçtikten sonra bile günlük hayatta büyük oranda Kaşkaycayla konuştukları gözlemlenmektedir. Ancak bu işleklik mekâna göre farklılık göstermektedir. Çınarşahçıhan/ Goumiyeh, Hekimbaşı, Reşnebad, Kudyan, Kevar, Ateşgeda, Firuzabad gibi yerlerde Kaşkaycanın kullanma sıklığı yüksek olmasına rağmen Şiraz gibi büyük şehirde Gomşe, Zergan, Koşan gibi ilçelerdeki bazı mahallelerle sınırlıdır. Eskiden göçebeliliğin daha yaygın olduğu dönemlerde Kaşkaycanın kullanım alanının çok geniş olduğu söylenebilir. Fakat İran'daki birtakım reformlar sonrası Kaşkayların yerleşik hayata geçmesi, aynı zamanda eğitimin aşiretler arasına da nüfuz etmesiyle Kaşkaycanın kullanım alanı daralmıştır. İran'daki tek resmi dilin Farsça olduğunu göz önünde bulundurursak yerleşik hayata geçtikten sonra dilin işlevselliğinin daha da kısıtlanmış olduğunu görürüz. Buna rağmen hâlâ Kaşkay nüfusunun yoğun yaşadığı bölgelerde Kaşkaycanın çok fazla kullanıldığı, günlük işlerin, alışverişin Kaşkaycayla yapıldığı gözlemlenmiştir. Fakat büyük şehirlerde dağınık bir şekilde yaşayan Kaşkaylar arasında bu dilin kullanma alanının daraldığı, çoğu zaman aile içinde kullanımla sınırlandığı, kimi zaman daha da ileriye giderek Farsça ile yer değiştirdiği tespit edilmiştir.

1.3. Dilin Medyada Kullanımı

İran'ın resmi dil politikasıyla ilgili belirlediği maddelere göre Farsça bütün alanlarda işlevlerini koruyan bir dil konumundayken dinî eğitimde Arapça kullanılmaktadır. İran Anayasasına göre basın ve yayın kurumlarında Farsça ile birlikte farklı etnik grupların dillerinin de sınırlı şekilde kullanımı ve okullarda öğrenimi serbest bırakılmıştır. Fakat basın veya yayın dili olarak farklı etnik grupların dillerinin kullanım olanağının çok sınırlı olduğunu söyleyebiliriz (Bosnalı, 2012, s. 51-52). Elbette İran genelinde dil politikasındaki maddeleri gözetmeksizin yerel dillerin işlevlerine karşı fiilen gerçekleştirilen sınırlamalar diğer dillerin de işlev alanlarının daralmasına ve belki de bir süre sonra yok olmasına yol açabilir.

İran'daki Türk dilleri içerisinde sadece Azerbaycan Türkçesiyle *Seher*, *Sehend*, *Savalan*, *Azerbaycan*, *İşrag* gibi televizyon ve radyo kanallarının yayın yaptığı bilinmektedir. Fakat İran'daki diğer Türk topluluklarının dili dâhil Kaşkayca için de böyle bir durum söz konusu değildir. Sadece *Yasuc Radyosu*'nda 2015'ten beri haftada bir defa yarım saat Novzer Ostovar ve Arsalan Purmuhammed'in sunuculuğunda *Ağır El* programı Kaşkaycayla yayın yapmaktadır. Bunun dışında son yıllarda sosyal medyada, özellikle *Instagram*, *Telegram* ve *Whatsapp* gruplarında Kaşkay Türkçesi, folkloru, tarihi, edebiyatı ve benzeri konularda Kaşkayca bilgilendirici paylaşımlar yapılmaktadır. Bunların dışında Şiraz'da *Alma*, *Qaşqay* ve *Kiyanneşr* adlı özel yayinevleri mevcuttur. Bunlardan *Alma* ve *Qaşqay* yayinevleri Azerbaycan Türkçesi için

kullanılan Arap alfabesinden yararlanarak Kaşkayca yayınlar yapmaktadır. Diğer yayınevi ise maddi sıkıntılardan dolayı şimdilik faaliyetini durdursa da *El Sözü* adlı 14 sayıdan ibaret Kaşkayca dergi çıkarmıştır. Elbette bunların bireysel çabalardan öteye geçemediğini vurgulamakta fayda vardır.

1.4. Dil Öğrenimine Yönelik Yazılı Materyaller

Kaşkayca yazı dili değildir. Bu dilin kendine özgü alfabesi bulunmamaktadır. Bireysel çabalarla yapılan çalışmalarda da bazen Farsça bazen de Azerbaycan Türkçesi için kullanılan Arap alfabesi kullanılmaktadır. Yazı dili olmadığı için Kaşkayca metinlerde de standart yazımdan ziyade farklı ağızların dil özelliklerini görmek mümkündür. Yapılmış çalışmaların çoğu ya tarih ya da kültürü koruma amaçlı çalışmalardır. Bununla birlikte son yıllarda dil öğrenimine yönelik çalışmalar ortaya konulmaktadır. Özellikle kendileri de Kaşkay olan Esedullah Merdani, Emad Hezreti, Vahid Moeinifar, Mehari Abdulhüseyn, Novzer Ostovar gramer veya sözlük çalışmaları yapmışlardır. Sözlük çalışmalarının dili Arap alfabesiyle Kaşkayca-Farsçadır (Bazı durumlarda Latin alfabesi de kullanılmıştır). Ama gerek gramer gerekse sözlük çalışmalarında açıklamalar genelde Farsça yapılmıştır. Aynı zamanda dil öğretmek ve Kaşkayca'yı yaygın hale getirme amacıyla Ayvazullah Seferi, Arsalan Mirzai, Nevroz Abbasi gibi yazarlar da edebî çalışmalar yapmaktadırlar. Gün geçtikçe Kaşkayca üzerine yapılan çalışmalar sayı itibarıyla artış gösterse de bunların çoğu farklı alanlarda eğitim görmüş kişiler tarafından yapıldığı için dilticilik açısından nitelikli akademik çalışma sayılmamaktadır.

1.5. Resmî Kurumların Dil Tutumları

Aslında yukarıda da bahsedildiği üzere İran'da resmi dil politikasına göre devletin tek resmi dili Farsçadır. Farsça prestijli dil olarak bütün alanlarda işlevseldir. Kurum ve kuruluşlarda diğer etnik grupların dillerinin kullanılmasının çok sınırlı olduğu söylenebilir. İran içerisinde diğer azınlık dilleri gibi Kaşkaycanın da öğretilmesinde devlet tarafından herhangi bir teşvik ve destek görülmemektedir. Fakat yine bireysel çabalarla resmî devlet kurumlarından alınmış yasal izne göre birkaç merkez faaliyet göstermektedir ve bu merkezlerde Kaşkaycanın kullanılması ve öğretilmesi farklı açılardan ele alınmaktadır. Bu merkezlerden biri devlet tarafından açılmış Behmenbegi Kültür Merkezi'dir. Bu merkezde yine devletten alınmış resmî izne göre haftada bir gün Hüseyin Heyderi öncülüğünde Kaşkay dili, edebiyatı, tarihi ve kültürü gibi konularda toplantı yapılmaktadır. Bir diğer merkez İsmail Musalu tarafından kurulmuş *Perto Nure Ocag* [Ocak nurunun saçılması] adlı Enstitüdür. Burada da dil-tarih (Ayvazullah Seferi), folklor (Arsalani Muradi), sunuculuk (Mohsen Namdari) vb. dersler verilmekte ve bu yönde çalışmalar yapılmaktadır. Aynı zamanda Enstitü tarafından ara ara konferanslar düzenlenmekte, Kaşkayca basılacak kitaplara da maddi destek sağlanmaktadır. Bunların dışında Kaşkay müziğinin öğretilmesinde resmî kurumlardan alınmış izinle Şehreza'da müzik merkezi de faaliyet göstermektedir. Fakat bu merkezler her ne kadar devlet izniyle faaliyet gösterse de finansal olarak bu merkezleri kuran kişiler ve üyeleri tarafından desteklenmektedir. Dolayısıyla merkezlerin faaliyetlerinin sürekliliği kısıtlı bir şekilde devam etmektedir.

1.6. Bireysel Tutum

Resmi statüsü olmayan ve azınlık dili niteliğinde olan dillerin konuşurlarının ana dilleri hakkındaki düşünceleri oldukça önemlidir. Elbette toplumların kendi dillerine karşı olan pozitif tutumları dilin gelişmesine ve işlevinin sürdürülmesine olumlu yansımaktadır (bkz. Güzel, 2022). Kimi durumlarda ana dili konuşanların dillerine karşı

kayıtsız kalmaları veya olumsuz düşünceleri bu dillerin baskın dile değişimini hızlandırmaktadır.

Kaşkaylar kendi dillerine *Torki/ Türki* demekte veya gerektiğinde diğer Türk dillerinden ayırmak için *Torki Qaşqayi* olarak tanımlamaktalar. Türk kökenli Kaşkaylar farklı tayfalardan oluşmaktadır ve bazıları Türkiye'den bazıları ise Azerbaycan tarafından çok uzun bir zaman diliminde Fars eyaletine göç ettiklerine inanmaktadırlar. Çevredeki diğer kavimler tarafından da *Tork* veya *Torki Qaşqayi* olarak tanımlanmaktadırlar.

Alan araştırması sırasında yapılan görüşmelerde Kaşkayların çoğu ana dillerine karşı olumlu tutum sergilemişlerdir. Çoğunlukla Kaşkaycanın ana dilleri olduğunu, bunu korumanın bir vazife olduğu düşüncesindedirler. Özellikle çocuklarına öğretmeleri, unutturmamaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Fakat bunlarla birlikte bazı kişiler Farsçanın eğitim ve bölgedeki diğer halklarla iletişim aracı olduğunu ifade ederek Farsçayı (Kaşkayların tamamı Farsçaya Tacikçe demektedirler) tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda çocukken ana dilini öğrenen gençler, kendilerini daha rahat ifade etmek için Kaşkayca'yı tercih ettiğini, Farsçayı çevreyle uyum sağlamak ve eğitim görmek için zorunlu olarak öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Çocuklarda ise ana dile karşı tutum değişiklik göstermektedir. Şöyle ki okula başlayana kadar ailelerinden sadece Türkçe öğrenenler Türkçeye karşı daha bilinçlidirler. Fakat küçük yaşlarından itibaren iki dilli büyüyen çocuklar daha rahat bir tavır sergilemekte hatta Farsçaya karşı eğilim göstermektedirler. Bazı çocuklar ev dışında Türkçenin konuşulmadığını ve arkadaşlık kurmaları, diğer çocuklarla oyun oynayabilmeleri için Farsçayı daha çok sevdiklerini belirtmişlerdir. Elbette bu tutum dilin sürekliliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

1.7. Belgelemenin Niceliği ve Niteliği

Kaşkaylar hakkında yapılmış eski çalışmalar ele alındığında daha çok tarihi ve etnografik çalışmaların yapıldığı, Kaşkayların dili ile ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Bunlar içerisinde özellikle Soper'in (1987) çalışması önem arz etmektedir. Sonraki dönemlerde yine Batıda (Csató, 2004, 2005, 2006; Kıral, 2004, 2005; Bulut, 2016) ve Türkiye'deki (Erenoğlu, 2016, 2017; Doğan, 2015, 2020, 2021a, 2021b) araştırmacılar tarafından önemli çalışmalar yapılmaya devam etmiştir. Fakat bu çalışmaların çoğu yurtdışında yapıldığı için çoğu Kaşkay'ın bunlardan haberi yoktur veya Kaşkayca ve Farsça dışında bir dille yapıldığı için dillerini rahatlıkla öğrenmeleri için uygun bir seçim değildir. İran'da Kaşkayca üzerine yapılan çalışmalar ise azdır ve dilcilik açısından nitelikli sayılmamaktadır.

1.8. Sosyo-ekonomik Etkenler

Bilindiği üzere İran'da çeşitli göçebe topluluklar yaşamaktadır ve bu göçebe toplulukların nüfus olarak en kalabalık olanını Kaşkaylar oluşturmaktadır. Kaşkaylar 20. yüzyılın ortalarına kadar göçebelik geleneğini sürdürmüşlerdir. Fakat daha sonra İran'da göçebelere yönelik birtakım reformlar sonrası çoğu Kaşkay eski yaşam biçiminden uzaklaşmaya başlamıştır. Yerleşik hayata geçmek Kaşkayların dillerinde de değişikliklere sebep olmuştur. Eskiden yaylada veya kışlakta genelde kendi toplumları ile bir arada yaşayan Kaşkaylar yerleşik hayata geçtikten sonra İran'daki farklı toplumlarla bir arada yaşamaya başlamışlardır. Farklı toplumlarla iletişim aracı olarak Farsçayı tercih etmeleri Kaşkaycanın Farsçadan çok yönlü etkilenmesine ve birçok dilsel kopyalama sürecini hızlandırmaya sebep olmuştur. Fakat yerleşik hayata geçiş döneminde büyük şehirlere göç eden Kaşkaylarla köylere yerleşen Kaşkayların da

Farsçadan etkilenme şekli değişiklik göstermektedir. Alan araştırması sırasında şehirlere göç eden Kaşkayların eski göç yollarında kurdukları küçük köylere yerleşenlere kıyasla Farsçadan daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda dikkat çekici bir başka nokta, Kaşkayların şehir hayatının getirdiği teknolojik araçların etkisi ile dillerinde mevcut olan sayı sözcüklerinin kullanım alanına göre değişiklik göstermesidir. Şöyle ki Kaşkaylar telefon numaraları veya alışveriş sırasında kullandıkları bankamatik kartlarının şifrelerini söylerken sadece Farsça sayılar kullanmaktadırlar. Ama geleneksel konulardan bahsederken, örneğin hayvan sayımını anlatırken Kaşkayların Türkçe sayılar kullandıkları tespit edilmiştir. Çocuklar da Türkçe sayıları bilmelerine rağmen yaşlarını, kaçınıcı sınıfta okuduklarını Farsça sayılarla ifade etmektedirler.

Kaşkayların ekonomik durumu da yerleşik hayata geçtikten sonra değişmiştir. Eskiden çoğu Kaşkay hayvancılık ve kısmen tarımla uğraşmaktaydılar. Fakat sonraki yıllarda bazı aileler reformların etkisiyle, bazıları ise kuraklık ve dolayısıyla otlaklardaki kıtlık nedeniyle hayvanlarını satarak şehirlere göç etmişlerdi. Şehirlere yerleşmiş ailelerin de bazıları geçimlerini sağlamak için işçilikle uğraşmış, bazıları meyve sebze satmış veya bakkal işletmiş, okuryazarlığı olanlar ise okullarda veya herhangi bir devlet kurumunda çalışmaya başlamıştır. Köylere yerleşen bazı aileler ise mümkün olduğunca tarımı bırakmamaya veya para karşılığında hayvanlarına baktırarak onlardan gelen gelirle geçimlerini sağlamaya devam etmektedirler. Fakat köylere yerleşen çoğu ailenin çocuğu da ya eğitim ya da iş bulmak amacıyla büyük şehirlere göç etmektedir. Bu genç neslin de aileden uzaklaştıkça yeni çevrede sıklıkla Farsça kullandığı ve belirli düzeyde öğrendiği Kaşkaycadan uzaklaştığı gözlemlenmiştir. Elbette bu gibi koşulların sonucu olarak dil değiştirmenin çok hızlıca gerçekleştiği söylenebilir.

Sonuç

Kaşkayca Güney Oğuzca grubunda yer alan bir Türk dilidir. Kaşkayca Eski Türkçe sesleri, sözcükleri ve biçimbirimleri barındırmakla birlikte coğrafi konumundan dolayı ve İran'daki diğer etnik azınlıklara yönelik birtakım reformlar ve dil politikalarından dolayı Farsçadan çok fazla etkilenmiştir.

Konuşur sayısı itibariyle Kaşkaycanın iyi bir seviyede olduğu söylenebilir. Sayısal, siyasi ve ekonomik olarak Fars dilli konuşurlarının egemen olduğu bir çevrede yaşamalarına rağmen, tamamen asimile olmamışlardır, özellikle Kaşkayların yoğun yaşadığı bölgelerde birbirleriyle iletişim, alışveriş ve benzeri durumlarda Kaşkaycayı kullanmaktadırlar.

Dilin canlılığının korunması için en önemli faktörlerden biri kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Bu açıdan Kaşkayca çok da istikrarlı gözükmemekte ve *güvensiz* derecede değerlendirilmektedir.

Dilin devamlılığını sağlayan en önemli unsur olan dilin işlev alanı her geçen gün daralmaktadır. Köylerde veya Kaşkayların yoğun yaşadığı bölgelerde her ne kadar sıklıkla Kaşkayca konuşulsa da büyük şehirlerde dil kullanımında aksaklıkların olduğu tespit edilmiştir. Bunun birçok temel nedeni vardır. Her şeyden önce İran'daki resmî kurumların dil tutumu Kaşkaycanın da İran'daki diğer etnik azınlıkların dilleri gibi kullanım alanlarının daralmasına neden olmaktadır. Kaşkayların birtakım reformlar sonrası yerleşik hayata geçmeleri ve eğitimin aşiretler arasına nüfuz etmesi de Kaşkaycanın kullanım alanlarını daraltmıştır. Bölgede tek resmi dilin Farsça olması dilin gelişmemesine neden olmaktadır. Aynı zamanda teknolojik araçların kullanım alanlarında da Farsçanın egemen olması dildeki bazı sözcüklerin de kullanım alanını

daraltmaktadır. Örneğin Kaşkaylar alışveriş sırasında bankamatik kartlarının şifresi, telefon numaraları, para birimleri vb. için Farsça sayılar kullanılmaktadırlar. Fakat geleneksel işlerde Türkçe sayılar tercih edilmektedir.

İran Anayasasına göre basın ve yayın kurumlarında Farsça ile diğer etnik grupların dillerinin sınırlı da olsa kullanımının serbest bırakılması sadece yasal düzeyde bir madde olarak mevcuttur. Çünkü İran'da medya dili olarak genellikle Farsça kullanılmaktadır. Elbette İran genelinde dil politikasındaki maddeleri gözetmeksizin yerel dillerin işlevlerine karşı fiilen gerçekleştirilen sınırlamalar Kaşkaycanın da işlev alanlarının daralmasına sebep olmaktadır. Kaşkaycayla sadece Yasuc Radyosu'nda 2015'ten beri haftada bir defa yarım saat yayın yapılmaktadır. Bunun dışında son yıllarda sosyal medyada internet yolu ile Kaşkaycayla bilgilendirici paylaşımlar yapılmaktadır.

Kaşkayca yazı dili olmadığı için Kaşkaylar, ana dilleri ile üretim yapmak için özel bir alfabeyle sahip değillerdir. Genelde Kaşkaycayla yazmak istendiğinde İran'daki Azerbaycan Türkçesi için kullanılan Arap alfabesi kullanılmaktadır. Sosyal medya hesaplarında bazen bireysel çabalara dayanarak Latin alfabesi de kullanılmaktadır. Bu durumda da çift dudak /w/ sesi dışında diğer bütün sesleri ifade etmek için yine Azerbaycan Türkçesi için kullanılan Latin alfabesi tercih edilmektedir. Bu alfabelerle ortaya konulan ürünlerin çoğu tarihsel veya kültürel çalışmalardır. Kaşkayca dil öğrenimine yönelik çalışmalarda ise genelde Farsça kullanılmıştır.

Dil konuşurlarının ana dilleri ile ilgili bireysel tutumları, dilin gelişmesini veya işlevinin sürdürülmesini etkileyen etkenlerden biridir. Kaşkaylar ana dillerini İran'da resmi ve prestijli dil olan Farsçadan ayırmak için kendi dillerine *Torki/Türki* demektedirler. Çoğu bireyin ana dillerine karşı dil bilincine sahip olduğu söylenebilir. Fakat bazı kişilerce eğitim ve bölgedeki diğer halklarla iletişim aracı olduğu için Farsçanın daha yararlı olduğu düşüncesi vardır. Bununla birlikte çoğu ailede dil edinim süreci çocuk yaşlarda Kaşkaycayla başlamakta, daha sonra Farsça öğrenmekle devam etmektedir.

Yerleşik hayata geçiş döneminden sonra Kaşkayca Farsçadan çok yönlü etkilenmiş ve bu da kopyalama sürecini daha da hızlandırmıştır. Şehirlere yerleşen ailelerin çoğu ekonomik sebeplerden dolayı Farsçayı daha fazla kullanılmaktadırlar. Günlük hayatta konuşurların işleve ve bireylere göre sık sık Kaşkaycadan Farsçaya veya Farsçadan Kaşkaycaya kod değiştirdiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Beck, L.. (1980). Tribe and state in revolutionary Iran: The return of the Qashqa'i Khans. *Iranian Studies*, 13 (1-4): 215-255.
- Beck L. (1986). *The Qashqa'i of Iran*. New Haven: Yale University Press.
- Bosnalı, S. (2012). Dil edimi açısından Halaççanın konumu. *Karadeniz Araştırmaları* 32: 45-67
- Bulut, C. (2016). Convergence and variation in the Turkic varieties of Iran: examples from Qashqa'i. (ed. Csató, Éva, Lars Johanson, Andreás Róna- Tas & Bo Utas). *Turks and Iranians: interactions in language and history*. Wiesbaden: Harrassowitz. 235-282.
- Csató, É. Á., Isaksson, Bo & Carina (2004). *Linguistic convergence and areal diffusion: case studies from Iranian, Semitic and Turkic*. London: RoutledgeCurzon.
- Csató, É. Á. (2005). On copying in Kashkay. (ed. Éva Csató, Bo Isaksson and Carina Jahani). *Linguistic convergence and areal diffusion: Case Studies from Iranian, Semitic and Turkic*. London: RoutledgeCurzon. 271-283.
- Csató, É. Á. (2006). Gunnar Jarring's Kashkay Materials. (ed. Lars Johanson & Cristiane Bulut). *Turkic- Iranian contact areas. historical and linguistics aspects*. Wiesbaden: Harrasowitz. 209-225.

- Doğan, T. (2015). Kaşkay Türkçesinde “Şart” bildiren yapılar. *Modern Türklük Araştırmalar Dergisi* 12(4): 85-99.
- Doğan, T. (2020). Kaşkay Türkçesinde geniş zaman çekiminde gelişen biçimler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 1(49): 25-37.
- Doğan, T. (2021a). Kaşkay Türkçesinde-(y) AsI gelecek zaman ekinin kullanım özellikleri ve kiplik anlamları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (52): 17-34.
- Doğan, T. (2021b). Kaşkay Türkçesinin Türk dili alanındaki yeri. *Modern Türklük Araştırmalar Dergisi* 18(2): 167-201.
- Erenoğlu Ataizi, D. (2016). Kaşkay Türkçesi söz varlığında adlar. *Tehlikedeki Diller Dergisi* 5(8): 5-20.
- Erenoğlu Ataizi, D. (2017). *Kaşkay Türklerinin dili*. Ankara: TDK Yayınları.
- Fishman, Joshua A. (1991). *Reversing language shift: theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. The University of California: Multilingual Matters.
- Gülsevin, G. (2017). *Eski Anadolu Türkçesinde ekler* (4. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Güzel, H. (2022). Khalaj literary production in an electronic cultural environment and cultural sustainability. *Milli Folklor* 136: 94-108.
- Hazretinezhad, E. & Moeinifar, V. (2019/1398). *Gramer Torki Qashqai (Kaşkay Türkçesi Grameri)*. Şiraz: Şevatir.
- Kıral, F. (2004). Converging codes in Iranian, Semitic and Turkic. (ed. Csató, É. A. & Isaksson, B. & Jahani, C), *Linguistic convergence and areal diffusion. case studies from Iranian, Semitic and Turkic*. London and New York: Routledge Curzon 3-31.
- Kıral, F. (2005). Modal constructions in Turkic of Iran. *linguistic convergence and areal diffusion. case studies from Iranian, Semitic and Turkic*. London and New York: Routledge. 285-295.
- Mehyari, A. (2014/1393). Vajeh nameh Torki Kaşkay-Farsi (Kaşkay Türkçesi- Farsça Sözlük). Tahran.
- Merdani Rahimi, E. (1999/1378). *Zerbolmeselhayı Torkiyi Kaşkayı. Torki be Farsi* [Kaşkay Türkçesi Atasözleri. Kaşkayca- Farsça] Şiraz: Kianneşir.
- Merdani Rahimi, E. (2001/1380). *Teraneha-yi Torki-yi Kaşkayı* [Kaşkay Manileri]. Tahran: İntişarat-ı Nahlha-yi Sorh.
- Merdani Rahimi, E. (2002a/1381a). *Zaban Torki Kaşkayı ve Şive-ye Negareş-i An* (Kaşkay Türkçesi ve Yazımı). Şiraz: İntişarat-ı Rahgoşa.
- Merdani Rahimi, E. (2002b/1381b). *Hod Amoz Zaban Torki-ye Kaşkayı ve Meban-e Dasturi-ye An* (Kendi Kendine Kaşkay Türkçesi Grameri). Şiraz: İntişarat-ı Rahgoşa.
- Merdani Rahimi, E. (2007/1386). *Ferhengi lügat ve istilahat-ı Kaşkayı* (Kaşkay Türkçesi Sözlüğü). Kom: İntişarat-ı Ensari.
- Merdani Rahimi, E. (2010/1389). *Ferheng-i namha-yi asil-i İrani Şahe-ye Torki-yi Kaşkay* (Kaşkay Türkçesi İsimler Sözlüğü). Tahran: İntişarat-ı Kaşkay.
- Mirzai, A. (2015/1394). *Dina’dan Haydarbabaya selam*. Tahran: İntişara-ı Tek Dereht.
- Mirzai, A. (2010/1388). *Uzak yol*. Tahran: İntişarat-ı Tek Dereht.
- Mirzai, A. (2017a/1396a). *Uşaglar ay Uşaglar* (Çocuklar ay Çocuklar). Şiraz: İntişarat-ı Taht-ı Çemşid ve Kaşkay.
- Mirzai, A. (2017b/1396b). *Kaşkay tapmacaları* (Kaşkay bilmeceleri). Şiraz: İntişarat-ı Yaşıl Alma ve Ocag Derneği.
- Ostovar, N. (2013/1393). *Destur-e Zaban-e Torki-ye Kaşkayı (Kaşkay Türkçesi Grameri)*. Şiraz: İntişarat-ı Kaşkay.
- Shahshahani, S. (1995). Tribal schools of Iran: sedentarization through education. *Nomadic Peoples* 36/37, 145-156.
- Soper, J. D. (1987). *Loan syntax in Turkic and Iranian: the verb systems of Tajik, Uzbek, and Qashqay.*, diss. Los Angeles: University of California.

